

MODEL JAVNIH ARENA I SOCIJALNA KONSTRUKCIJA ZBILJE

Ivan Balabanić

Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

Sažetak

U radu analiziramo kako društveni akteri u različitim javnim arena, poput medija, politike, znanosti i civilnog društva, oblikuju percepciju društvenih problema i kako ti problemi postaju socijalna stvarnost. Rad naglašava ulogu medijske arene kao ključnog posrednika u definiranju i prikazivanju društvenih problema. Oslanja se na fenomenološki pristup Petera L. Bergera i Thomasa Luckmanna te pokušava povezati dinamičan proces socijalne konstrukcije zbilje s modelom javnih arena i aktivnostima pojedinih aktera unutar tih arena. Rad također ukazuje na potrebu za empirijskim istraživanjem radi boljeg razumijevanja interakcije u medijskoj areni i njenog utjecaja na konstrukciju društvene stvarnosti

Ključne riječi

model javnih arena, mediji, socijalna konstrukcija zbilje, Peter L. Berger, Thomas Luckmann

UVOD

U radu analiziramo kako se društvena pitanja pretvaraju u važne probleme kroz procese odabira i definiranja. Naglasak se u radu stavlja na *model javnih arena*. U ovom modelu, javna pažnja se vidi kao ograničeni resurs koji razni društveni akteri teže usmjeriti na teme koje smatraju bitnima. Ti akteri djeluju kroz različite javne arene (kao što su znanost, pravo, politika, nevladine organizacije, ekonomija, masovni mediji) kako bi definirali probleme i nametnuli svoje definicije značenja. U radu se naglašava da se svaki problem koji se definira unutar jedne arene, kao što je zdravstveni sustav, mora nametnuti unutar te arene prije nego što uđe u borbu za prepoznavanje u široj javnosti. Također se spominje da medijska arena igra ključnu ulogu u ovom procesu jer služi kao posrednik između različitih javnih arena i šire javnosti, odražavajući odnose unutar drugih arena i utječući na ukupni društveni kontekst. Kroz rad se naglašava da je odabir i definiranje društvenih problema dinamičan proces koji uključuje različite aktere i arene. Ovaj pristup pruža uvid u

kompleksnost socijalne konstrukcije stvarnosti, posebno u kontekstu modernog društva koje je obilježeno različitim rizicima i izazovima. Uvid kroz analizu medijske arene otkriva kako se društveni problemi konstruiraju i percipiraju u javnosti, pružajući ključnu perspektivu za razumijevanje dinamike društvenih problema u suvremenom svijetu.

Model javnih arena

Model javnih arena nastoji objasniti procese odabira i definiranja putem kojih neka društvena pitanja zadobivaju rang važnog problema. Prema ovom modelu, pozornost javnosti jest ograničeni resurs za koji se bore razni društveni akteri kako bi upravo njima (ili za njih) važna tema dobila status „važnog društvenog problema“. Akteri djeluju putem cijelog niza različitih javnih arena – znanosti, prava, politike, nevladinih organizacija, ekonomije, masovnih medija itd. – te preko njih definiraju probleme pokušavajući na različite načine nametnuti vlastitu definiciju značenja. Preciznije rečeno, uloga javnih arena jest

diskutiranje, odabir, definiranje, dramtiziranje, „pakiranje“ problema i njegova prezentacija (široj) javnosti /1/. Društvena komunikacija odvija se u području javne sfere koju prema Habermasu čine „svi komunikacijski uvjeti pod kojima može nastati diskurzivno oblikovanje mišljenja i volje od strane javnosti sastavljene od građana neke države“ /2/ Ono što je za nas posebno važno istaknuti jest činjenica da se svaki opis nekog problema, definiran procesima kompetencije unutar pojedine arene, široj javnosti posreduje putem medijske arene. Stoga medijska arena, i konstrukcija društvenog problema putem nje, imaju poseban značaj /3/, /4/, /5/.

Model javnih arena ima šest osnovnih elemenata, koje Hilgartner i Bosk detaljno opisuju na sljedeći način /6/:

Prvi element modela javnih arena koji ti autori izdvajaju jest *proces dinamične kompeticije* među velikim brojem socijalnih problema, pretendenta za status društvenog problema. Neki problemi ostaju na marginama javnog interesa, neki ne dođu niti do tih margina, a neki su tijekom duljeg ili kraćeg vremenskog razdoblja u samom središtu javnog zanimanja. Natjecanje za ulazak u područje važnih društvenih problema odvija se na dvjema razinama: na jednoj se međusobno nadmeću različiti potencijalni problemi, na drugoj različite definicije problema, koje nameću različiti akteri unutar pojedinih arena. Dakle, ako želimo slikovito prikazati put stvaranja nekog problema kao društveno relevantnog, možemo reći da on započinje unutar jedne od arena. Svaki problem se prvo mora nametnuti unutar svoje arene. Uzmimo za primjer javnu arenu zdravstvenog sustava i javnog naglašavanja opasnosti od pojedine bolesti. Prvo od široke palete bolesti koje mogu postati javni problem treba odrediti onu koja je najopasnija (neovisno o tome je li ona stvarno najopasnija ili nije). Nakon što se odredi koja je to bolest, treba odrediti i stupanj opasnosti od te bolesti ili, drugačije rečeno, bolest treba definirati. Naslanjajući se na prijašnja tumačenja modela, postaje jasno da se izbor bolesti i njezina konačna definicija konstruiraju kompetencijom različitih aktera koji imaju različita viđenja važnosti i različito viđenje strukture određenog problema (npr. onkolog će više naglašavati opasnosti od raka, dok će infektolog više naglašavati opasnosti od zaraznih bolesti, a unutar same onkologije i infektologije postojat će i različita viđenja kako se

najbolje postaviti prema određenoj opasnosti). U svakom slučaju, kada problem izađe iz područja neke javne arene, u našem primjeru zdravstvene, on ulazi u borbu za nametanje među velikom populacijom problema koji dolaze iz drugih javnih arena. Tako se naša bolest mora nametnuti kao važan društveni problem u odnosu na primjerice problem nezaposlenosti, korupcije, siromaštva, malih mirovina, sportskih neuspjeha nogometne reprezentacije, zlostavljanja djece i tako u nedogled. Važno je naglasiti kako i ovdje vrijedi pravilo da se kompetencija za ulazak u područje važnih društvenih problema kreće dvjema razinama – između različitih problema (ali ovaj put, uglavnom, iz različitih područja života) te između različitih definicija tog problema koje nameću različiti akteri. Naime neovisno o tome što je određeni problem već dobio svoju „stručnu“ definiciju unutar arene iz koje je došao, takva definicija problema mora se kompeticijom s drugim zainteresiranim akterima nametnuti kao općeprihvaćena definicija tog problema.

Prilikom našeg navođenja ovog primjera već smo se dotaknuli, pa i uvelike objasnili *drugi osnovni element modela* javnih arena, to jest tvrdnju da okoliš u kojem se potencijalni socijalni problemi definiraju i natječu za pozornost čine različite *institucionalne (javne) arene* /7/. Obrascu funkcioniranja unutar pojedinih arena i kasniji put prema razini potencijalno društveno važnog problema već smo detaljno objasnili, a ovdje samo možemo, primjera radi, ponovo navesti neke od javnih arena, kao što su arena masovnih medija, politička arena, pravna arena, arena organizacija civilnog društva, sportska arena itd.

Treći element modela javnih arena jest pretpostavka da je *nosivi (prijemni) kapacitet (carrying capacity)* javnih arena ograničen, što neminovno ograničava broj problema koji istodobno mogu zadobiti pozornost šire ili uže javnosti. U skladu s ovim elementom važno je istaknuti da brojnost važnih društvenih problema nije određena brojem štetnih i prijetećih situacija ili pojava (neovisno o tome koliko one bile stvarno štetne ili prijeteće) s kojima se društvo susreće, nego je više određena nosivim kapacitetom javnih arena. Jednostavno, prostor putem kojeg potencijalni problemi dobivaju status društveno važnog problema je ograničen, a ta ograničenost nije u potpunosti vezi s objektivnom razinom

realnih i potencijalnih opasnosti koje stvarno ugrožavaju društvo i pojedince.

Četvrti element modela javnih arena koji navode Hilgartner i Bosk /3/ čine načela selekcije u interakciji među kulturnim, političkim i institucionalnim činiteljima. Među prevladavajućim načinima selekcije preko tog modela izdvaja se sljedeće /1/:

- 1) Kompeticija – što je prijemni kapacitet arene manji te što je publika brojnija i reprezentativnija, to je oštrija kompeticija među potencijalnim problemima i njihovim definicijama.
- 2) Drama – uokvirivanje socijalnih problema dramatičnim i prodornim, uvjerljivim formulacijama i simbolima. Drugim riječima, socijalni problemi ne stvaraju se suhoparnim nabranjem činjenica, nego naglašavanjem „slika“, ljudskih priča, emocija – najkraće rečeno – dramaliziranjem situacije.
- 3) Novost i zasićenje – ako poruke postanu previše učestale, prijeti im zasićenje javnog prostora pa treba naći nove za isti problem, ili neminovno slijedi opadanje zanimanja zbog gubitka dimenzije dramatičnosti.
- 4) Utjecaj širih kulturnih obrazaca i političkih preferencija – problemi koji u većoj mjeri korespondiraju s općim kulturnim sklopom, mitskim temama, tradicijom i simbolima imaju daleko veću šansu da postanu društveno važni problemi od onih koji nemaju navedene osobine.
- 5) Političke i druge preferencije utjecajnih skupina imaju dominantan utjecaj u pojedinim arenama. Neminovno je da odnosi moći između pojedinaca i skupina unutar određene javne arene, pa onda i u nametanju (definiranju) društveno važnog problema, budu od presudna utjecaja. Utjecajni političari imaju presudnu ulogu u određivanju i definiranju političkih problema; najvažniji gospodarstvenici imaju glavnu riječ u određivanju i definiranju ekonomskih smjernica; najutjecajniji članovi organizacija civilnog društva određuju da upravo njihova područja interesa (npr. ženska prava, ekološka problematika itd.) budu glavni problemi na koje ukazuje civilno društvo, i sl.

- 6) Utjecaj globalnih ekonomskih, kulturnih i političkih promjena i trendova. Što se tiče ovog posljednjeg načina selekcije problema dovoljno je upozoriti na sve učestaliji svojevrsni uvoz problema iz inozemstva koji vrlo često i nemaju preveliki značaj za društvo u koje je problem uvezen. U ovu skupinu možemo uvrstiti čitav splet problema s kojima se svakodnevno susrećemo putem medija, a koji za širu (domaću) javnost i nisu toliko značajni, na primjer prava homoseksualca, zaštita prava životinja, borba protiv eksploatacije afričkog bogatstva i sl.

Peti element modela javnih arena, koji spominju Hilgartner i Bosk /3/, svodi se na činjenicu da između različitih javnih arena postoje *obrasci interakcije*, putem kojih se akcije u jednoj areni šire kroz druge. Kako navodi Kufrin /8/, taj odaziv (*feedback*) između arena središnja je značajka procesa konstruiranja socijalnog problema. Interakcijom se pojačava ili umanjuje pozornost koja je dana nekom problemu u areni u kojoj je prvobitno nastao. Sukladno tomu, problemi koji su definirani kao vrlo važni istodobno dominiraju u mnogim javnim arenama. Naravno da i mediji imaju svoja pravila prema kojima biraju vijesti. Primjerice, mediji su skloniji izvještavanju o 'elitnim' nacijama, drugim riječima, društvima bogatog Zapada, nasuprot nacijama koje žive u siromašnim državama tzv. trećeg svijeta /9/. Ovo je samo jedno od mnogih 'pravila' medijskog izbora vijesti. Za primjer možemo uzeti problem korupcije u nas koji je postao toliko društveno važan da se spominje u mnogim javnim arenama – pravnoj, političkoj, gospodarskoj, znanstvenoj, sportskoj itd. Prema navedenim autorima i dosadašnjim konceptualizacijama *šesti i posljednji element* modela javnih arena jest činjenica da se promocija i nadzor pojedinih socijalnih problema zbiva preko *mreže operativaca* koji međusobnim sukobima i suradnjom povezuju aktivnosti u različitim arenama. Ti „operativci“ mogu biti političari, medijski djelatnici ili, jednostavno, javne osobe koje imaju utjecaj i koje neki problem šire raznim javnim arenama. Tako su na primjer novinari i ministar zdravstva problem svinjske gripe proširili iz zdravstvene arene u razne druge arene – medijsku, političku, gospodarsku itd.

Osim modela javnih arena vrijedi spomenuti i neke druge modele koji se također osmišljeni kako bi poslužili za interpretaciju socijalne konstrukcije

zbilje. Ovdje prvenstveno mislimo na forum model (*fora model*) te na model referentnih grupa (*reference group model*). Forum model razvio je Hansen /10/ i njegova temeljna osobina, odnosno razlika u odnosu na model javnih arena, jest ta što autor implicitno u središte interakcije i nametanja vlastitih značenja unutar različitih foruma (arena) naglašava ulogu foruma masovnih medija. Po njemu mediji imaju središnje mjesto u procesu legitimacije i davanja važnosti određenom problemu, a sukladno tomu pristup masovnim medijima postaje jedno od središnjih pitanja odnosa snaga u društvenom životu. Drugi model koji smo također spomenuli – model referentnih grupa – osmislili su Neidhardt i Rucht /11/. Oni svoj model temelje na teorijama socijalnih pokreta te u njega uključuju razne aktere poput državno-administrativnih tijela, političkih stranaka, udruga civilnog društva, interesnih skupina, masovnih medija, itd. koji djeluju ili kao zasebni društveni sustav ili kao akteri koji djeluje unutar nekog sustava. Na podsustave se gleda kao na dio šire socijalne cjeline, a podsustavima je prvenstvena funkcija (zadaca) da ojačaju društvenu koheziju smanjivanjem stupnja kompleksnosti /12/ ili ispunjavanjem određene funkcije /13/. Uglavnom, svaki se od aktera kroz javnu sferu bori za nametanje vlastite definicije značenja određenog problema te se njihovom interakcijom konstruira zbilja kakvu doživljava većina pripadnika društva, a u konačnici dolazi do smanjenja kompleksnosti.

I bez pretjeranog ulaženja u analizu spomenutih modela vidljivo je da se u samoj srži oni bitno ne razlikuju od puno poznatijeg modela javnih arena. Čak i nama vrlo prihvatljivo naglašavanje uloge masovnih medija, koje zagovara Hansen /10/ u svojem forum modelu, zapravo spominju i Hilgartner i Bosk /3/ u definiranju svojeg modela javnih arena. Dakle može se reći da gotovo nema razlike između pojedinih modela koji se na određeni način i deriviraju iz modela javnih arena.

Model javnih arena, kao i svi drugi socijalno-konstruktivistički pristupi, teorijski je oslonjen na široki splet pretpostavki fenomenologijske sociologije i etnometodologije. Problematiku same konstrukcije zbilje prezentirati ćemo i sagledati uvidom u rad Petera L. Bergera i Thomasa Luckmanna /12/.

Socijalna konstrukcija zbilje

Knjiga Petera L. Bergera i Thomasa Luckmanna *Socijalna konstrukcija zbilje – rasprava o sociologiji znanja* „jedna je od najčitanijih i najutjecajnijih knjiga u suvremenoj sociologiji“ /15/. Berger i Luckmann u svojem radu raspravljaju o dvostrukom karakteru društvenog života, to jest o društvu kao objektivnom fakcitetu te o društvu kao subjektivnom značenju. Središnje pitanje, oko kojeg se vrti rasprava dvojice autora, tiče se načina i postupaka kojima se stvara ili putem kojih nastaje socijalni svijet. Srž procesa konstrukcije socijalne zbilje jest dijalektički suodnos strukturalne realnosti i ljudskog individualnog praksisa. Ovaj dijalektički odnos najbolje se očituje u, možemo reći, središnjim pretpostavkama njihove teorijske rasprave: „Društvo je ljudski proizvod. Društvo je objektivna stvarnost. Čovjek je socijalni proizvod.“ /16/. Ljudi su, dakle, istodobno i proizvođači i proizvod društva u kojem žive ili kako to eksplicitno autorski dvojac objašnjava kada kaže da se u začetku dijalektičkog procesa „eksternalizacije, objektivizacije i internalizacije“ nalazi pojedinac, koji svojim djelovanjem stvara društvene činjenice. One zatim, ojačane prividom objektivnosti, povratno utječu na njegovo djelovanje te na značenja koja on pridaje svojem djelovanju i djelovanju drugih pojedinaca /17/. Izrečeno u jednoj rečenici, Berger i Luckmann na društveni svijet gledaju kao na kulturni proizvod svjesnih procesa /18/.

Berger i Luckmann svoju analizu počinju raspravom na individualnoj razini svakodnevnog života, u svijetu zdravorazumskog znanja te pokušavaju razjasniti *temelje znanja u svakodnevnom životu*, to jest objektivizacije subjektivnih procesa (i značenja) kojima se konstruira intersubjektivni svijet općeg mnijenja /19/.

Početna pretpostavka od koje polaze autori jest ta da se svijet u kojem živimo i koji opažamo sastoji od mnogostrukih zbilja. Očito je da pojedinci ili skupine ljudi žive u zbiljama koje su svojstvene samo njima. Tako će primjerice kemičar ili fizičar svijet neizbježno vidjeti kao sklop atoma i drugih čestica kojima upravljaju vrhovni zakoni prirode, a filozof će svakodnevnicu sagledavati preko raznih dubokoumnih razmišljanja o uzrocima i razlozima pojava. Nadalje, svijest pojedinca sposobna je kretati se kroz sve te razne zbilje,

drugim riječima pojedinci su svjesni da se svijet u kojem žive sastoji od mnogostrukih zbilja. Tako će na primjer empirijski nastrojen fizičar na kraju radnog dana možda prakticirati određeni religijski ritual te će tijekom njega vjerojatno doživjeti i snažno religijsko iskustvo. Jasno da je spomenuti pojedinac svjestan svojih postupaka i da je njegovo kretanje po raznim zbiljama uglavnom stvar njegova izbora. Ono što prema Bergeru i Luckmannu /14/ karakterizira (a ujedno i dokazuje postojanje višestrukih zbilja) jest činjenica da pojedinci prelasku iz jedne zbilje u drugu doživljavaju kao svojevrsni šok. Tako će filozofu iz našeg primjera na kraju radnoga dana trebati određeno vrijeme da izađe iz svojih filozofskih misli i da počne razmišljati kroz okvire svakodnevnog života i realnih životnih problema koji ga okružuju – primjerice nabavku hrane za djecu ili plaćanje režija.

Ipak, među mnogostrukim zbiljama kojima smo okruženi postoji jedna koja se sama pokazuje kao zbilja *par excellence*. To je *zbilja svakodnevnog života*, a njezin privilegirani položaj daje joj pravo da je se označi *vrhovnom zbiljom* /20/. Kako navodi autorski dvojac, zbilja svakodnevnog života nameće se na najmasivniji, najuporniji i najintenzivniji način. Nemoguće ju je ignorirati u njezinoj imperativnoj prisutnosti, a teško ju je čak i oslabiti. Stoga autori zaključuju da pojedinac zbilju svakodnevnog života shvaća kao pretpostavku egzistiranja, a shvaćanje zbiljnosti svakodnevnog života doživljava se kao normalno i samo-evidentno, po-sebi-očito stanje, koje onda konstruira *prirodni stav* pojedinca.

Nakon što su definirali zbilju svakodnevnog života, Berger i Luckmann, donoseći slikovite primjere, nabrajaju neke od njezinih glavnih atributa /21/. Tako, kao prvo, autori navode da *pojedinci zbilju svakodnevnog života doživljavaju kao uređenu zbilju*. Fenomene zbilje svakodnevice pojedinci doživljavaju kao prethodno sređene obrasce koji izgledaju neovisni i postojani, bez obzira na to kako ih pojedinac shvaća ili želi shvaćati. Drugim riječima, zbilja svakodnevnog života pojavljuje se kao opredmećena, to jest kao konstruirana poretom predmeta koji su označeni kao predmeti i prije nego li se neki pojedinac pojavio u toj zbilji. Kao takva, ona je za pojedinca objektivna i smisljena cjelina u kojoj stoga i svakodnevni život ima svoje jasno značenje.

Druga važna osobina zbilje svakodnevnog života svodi se na to da je ona *organizirana oko onoga „ovdje“, odnosno tijela pojedinca, i oko onoga „sada“, to jest oko sadašnjice pojedinca*. To „ovdje i sada“ (u istom značenju kao i često korištena latinska uzrečica *hic et nunc*) jest žarišna točka pojedinčeve pažnje u odnosu na zbilju svakodnevnog života. Međutim /14/ naglašavaju da se zbilja svakodnevnog života nikako ne iscrpljuje u navedenim neposrednim prisutnostima, već da ona svakako obuhvaća i pojave koje nisu „ovdje i sada“. Ta tvrdnja neminovno dovodi do toga da *pojedinci svakodnevni život doživljavaju u odrednicama različitih stupnjeva bliskosti i udaljenosti* – kako u prostornoj tako i u vremenskoj dimenziji. Naravno, pojedincima je najbliža ona zona životne svakodnevice koja je izravno pristupačna njihovu tjelesnom dosegu.

Sljedeća važna značajka *zbilje svakodnevnog života jest da se ona pojedincima prikazuje kao intersubjektivan svijet*, to jest kao svijet koji pojedinci dijele s drugima. Pojedinci su u svakodnevnom životu u stalnoj interakciji i komunikaciji s drugima i oni znaju da njihov prirodni stav o svijetu koji nas okružuje odgovara prirodnom stavu drugih ljudi. I drugi su ljudi u potpunosti svjesni objektivnih struktura toga svijeta te ga i oni shvaćaju kao zonu uređenu dimenzijama „ovdje“ i „sada“. Pojedinci jasno znaju da njihov pogled na svijet ne mora biti identičan pogledu nekog drugog pojedinca, ali ono što obojica znaju jest činjenica da pripadaju istom zajedničkom svijetu i da dijele isti osjećaj njegove zbiljnosti. Zbilju svakodnevnog života svi pojedinci uzimaju jednostavno kao zbilju koja ne zahtijeva dodatnu verifikaciju svojeg postojanja, ona je zajednička mnogim ljudima i kao takva je *prirodni stav* o svijetu u kojem živimo. Ovo nikako ne znači da neke skupine ili pojedinci ne dovode u pitanje svakodnevnicu, ali dok pojedinci djeluju u svakodnevnom životu, oni mogu egzistirati jedino kroz tu zbilju.

Sljedeće obilježje zbilje svakodnevnog života jest to da je ona *podijeljena u sektore koji se doživljavaju i obavljaju rutinski te u one koji pojedincima stvaraju određene probleme*. Ako je, recimo, pojedinac zdrav, on zapravo uopće ne obraća pozornost na tu činjenicu nego i dalje rutinski djeluje u svakodnevnom životu. Čim se razboli od neke teže ili lakše bolesti, pojedinac je u problemima i pokušava pronaći načine kako ih odstraniti. Ono

što je važno naglasiti jest da zbilja svakodnevnog života teži da problematični sektor integrira u nešto što se može smatrati ne-problematičnim. Tako će primjera radi bolesnik otići na bolovanje, početi uzimati lijekove koji će mu pomoći da što prije ozdravi, a njegova okolina uglavnom će imati razumijevanja za njegovo stanje. Dakle problematična situacija bolesti vrlo se brzo integrirala u sektor koji više nije problematičan. Možemo reći da cijela zbilja svakodnevnog života teži svojevrsnoj rutinizaciji, odnosno integriranju svih situacija u ne-problematične rutine svakodnevnice.

Zaključno, možemo konstatirati da se društveni svijet sastoji od mnogostrukih zbilja, ali se samo jedna zbilja pokazuje kao „vrhovna zbilja“ koja okružuje i na određeni način regulira sve druge zbilje – to je zbilja svakodnevnog života. Naravno, preduvjet društvenog života pa onda i zajedničke društvene zbilje svakodnevnog života jest interakcija među pojedincima i skupinama.

Društvenu interakciju u svakodnevnom životu Berger i Luckmann razmatraju preko dva različita komunikacijska (interakcijska) odnosa, a to su: *mi-odnosi* te *oni-odnosi* /22/. Najopćenitije govoreći, *mi-odnosi* predstavljaju interakciju licem-u-lice tijekom koje pojedinci razmjenjuju različita značenja. S druge strane *oni-odnosi* predstavljaju interakciju s anonimnim drugima, ili sve one situacije u kojima pojedinci ne komuniciraju licem-u-lice (gledanje televizije, čitanje novina, dobivanje informacije „iz druge ruke“ o nekoj osobi, događaju ili pojavi od poznanika itd.). Ono što je važno naglasiti, a o tome smo već ponešto govorili u dosadašnjem tekstu, svaka društvena interakcija određena je i kulturom definiranim obrascima provođenja koje Berger i Luckmann /14/ obuhvaćaju pojmom – *tipizacija*. Naime tijekom interakcije mogu se izdvojiti dvije vrste tipizacijskih shema – tipizacije o sugovorniku te tipizacija same situacije u kojoj se odvija interakcija. Tijekom svake interakcije pojedinci zahvaćaju i shvaćaju drugoga pomoću tipizirajućih shema i to u situacijama koje su također svaka za sebe određene tipizirajućim shemama. Tako na primjer svaki student već unaprijed zna kako se treba ponašati ili kako se očekuje da bi se trebao ponašati prema profesoru pa se uglavnom tako i ponaša, a informacije dobivene od profesora tijekom interakcije s njim sagledava i shvaća preko tipizirajućeg odnosa

profesor – student. Kako su i situacije određene tipizirajućim shemama, student također zna da s profesorom ne može na identičan način komunicirati tijekom predavanja, ispita ili u situaciji kada se možda sretnu na bruošijadi.

To znači da svaka interakcija ima dvije razine tipizacija – tipizirajućeg sugovornika i tipizirajuću situaciju. Nadalje, iako su i interakcije licem-u-lice određene tipizirajućim shemama, obrasci interakcije licem-u-lice vrlo su fleksibilni i neprekidno se modificiraju odvijanjem međusobne razmjene subjektivnih značenja među sugovornicima. Tako bi se, čim bi u našem primjeru interakcije između profesora i studenta profesor predložio studentu da s „Vi“ prijeđu na „ti“, velik dio shematiziranog obrasca spomenutog odnosa vjerojatno promijenio. Dakle interakcija licem-u-lice određena je tipizacijama, ali su te tipizacije vrlo fleksibilne i sklone su stalnim interaktivnim promjenama značenja ili prelascima u druge tipizacije.

S druge strane, što se više udaljavamo od komunikacije licem-u-lice, tipizacije društvenih interakcija postaju manje sklone bilo kakvoj fleksibilnosti. Razloge tomu nije potrebno previše objašnjavati jer je samorazumljivo da je interakcija u *oni-odnosima* uglavnom jednosmjerna, a ako ne postoji međusobna razmjena subjektivnih značenja među sugovornicima, teško može doći i do promjene u postojećoj tipizirajućoj shemi.

Dakle društvena zbilja zahvaća se u kontinuumu tipizacija koje jačaju što se više udaljavamo od interakcije „licem-u-lice“ i od situacije „ovdje i sada“. Spomenute tipizacije ne bi bile moguće da ljudska ekspresivnost nije sposobna za objektiviranje, to jest da se manifestira u proizvodima ljudskog djelovanja, koji po tom egzistiraju kao elementi zajedničkog svijeta. Na primjer skupina nogometnih navijača nezadovoljna radom uprave kluba može u znak protesta bojkotirati dolazak na neku važnu utakmicu. Uočljivo prazna tribina jest objektivizacija njihova nezadovoljstva radom uprave kluba i kao takva postaje dio zajedničkog svijeta koji nogometni navijači dijele s drugim građanima društva. Svaki će pratitelj nogometa pogledom na praznu tribinu znati što ta prazna tribina poručuje. Prazna tribina postala je znak nezadovoljstva navijača upravom kluba i to shvaćaju svi članovi društva koji barem donekle

prate zbivanja u nogometu. Štoviše, kako članovi društva u velikoj mjeri žive prema istim kulturnim obrascima, ne bi trebalo mnogo vremena da „značenje“ praznih tribina shvati i osoba koja uopće ne prati sport, to jest svaki pripadnik društva.

Berger i Luckmann /14/ kao ključno važan slučaj objektivizacije navode proces ljudske proizvodnje znakova, a znak razlikuju od drugih objektivizacija zbog „njegove izričite intencije da služi kao pokazatelj subjektivnih značenja“ /23/. Treba naglasiti da sve objektivizacije mogu biti korištene kao znaci pa i u slučajevima kada nisu proizvedene s tom nakanom. Primjerice nogometni stadioni prvenstveno su sagrađeni kao objekti za zabavu i praćenje sportskog nadmetanja. To što prazna tribina tijekom važne utakmice može poprimiti i značenje društvenog konflikta navijača i uprave kluba rezultat je ljudske sposobnosti da se sve ekspresije prenesu u znakove koji će biti objektivno raspoloživi i drugim ljudima s kojima pojedinac dijeli zajedničku zbilju.

Od svih znakovnih sustava Berger i Luckmann /14/ izdvajaju sustav glasovnih znakova ili *jezik* kao daleko najvažniji znakovni sustav ljudskog društva /24/. Zajedničke objektivizacije skupnog života održavaju se prvenstveno jezikom. Presudna uloga jezika očituje se u činjenici da kao sustav znakova može bez poteškoća biti odvojen od situacije „ovdje i sada“, od situacije interakcije „licem-u-lice“ i da može prenositi značenja koja nisu izravni sadržaji subjektivnih procesa pojedinca. Zbog te sposobnosti jezika da funkcionira između „ovdje i sada“, i izvan komunikacije „licem-u-lice“, te da prenosi značenja koji nisu izravni sadržaji subjektivnih procesa pojedinca, jezik u društvu služi kao integrirajući faktor različitih zbilja te na taj način omogućuje i postojanje jedne zajedničke zbilje – zbilje svakodnevnog života. Sam jezik ima i svojstvo objektivnosti. On se pojedincima nameće kao vanjska i prisilna činjenica koja postoji neovisno o njima i u čije se obrasce moraju uklopiti ako žele egzistirati u društvenom životu.

Pojedinac zna tko je, koja je njegova uloga u društvu, što se od njega očekuje, kako treba reagirati u određenoj situaciji upravo zbog tijekom vremena nakupljene zalihe znanja. Pojedinac je svjestan da društvenu zalihu znanja

dijeli s drugim ljudima, ali je i svjestan činjenice da se zalih znanja diferencira prema stupnjevima poznatosti. Određena znanja su pojedincu bliska, neka druga su mu udaljenija, a za neke uopće ne zna da postoje. I u ovom slučaju vrijedi pravilo da su pojedinci skloniji u većoj mjeri tipizirati ona područja koja zahtijevaju zalihe znanja s kojima nisu upoznati. Tako će na primjer na mišljenje vozača taksija o problemu nuklearnih elektrani (o kojima vjerojatno zna vrlo malo) značajno utjecati prevladavajuće tipizacije mišljenja o tom pitanju. Istodobno će i nuklearni fizičar prilično tipizirano donositi zaključke o problemu cijena taksija u gradu jer sam nije dovoljno upoznat s problematikom na tržištu taxi-usluge. Društvena zalih znanja diferencirana je po stupnjevima poznatosti i svaki pojedinac neke segmente društvene zalihe znanja poznaje bolje i, obrnuto, o nekima segmentima ne zna ništa ili ne zna gotovo ništa. Pravilo je jasno – što je pojedincu određeno znanje bliže, on će u manjoj mjeri djelovati preko raznih tipiziranih obrazaca ponašanja i, obrnuto, što mu je određeno znanje manje znano, on će u većoj će mjeri djelovati preko tipizirajućih obrazaca.

Zaključno, s kojega god gledišta razmotrimo Bergerove i Luckmannove misli o društvenoj interakciji, najvažnije je istaknuti osnovnu premisu – pojedinci svojim djelovanjima pridaju subjektivna značenja koja razmjenjuju s drugim pojedincima putem uzajamne interakcije. Putem te interakcije većeg broja pojedinaca društvo postaje objektivna zbilja koja za svakog pojedinca postaje izvanjski fenomen.

Društvo kao objektivna zbilja naziv je drugog tematskog problematiziranja u Bergerovoj i Luckmanovoj raspravi o društvenoj konstrukciji zbilje. U svojem definiranju objektivnih komponenti društva Berger i Luckmann /14/ prvenstveno se zanimaju za proces kako je socijalni svijet proizveden te kako je stvoren osjećaj o njegovoj objektivnosti. Kako znamo, njihovo temeljno stajalište jest to da je društvo ljudski proizvod, ali da je istodobno i objektivna struktura koja povratno i prisilno utječe na iste te ljude koji dalje ojačavaju postojeće te stvaraju nove društvene strukture. Početni korak u tom procesu predstavljaju interakcija i zajedničko djelovanje pojedinaca. Interakcijom i zajedničkim djelovanjem pojedinci od mnogostrukih izbora biraju one za koje smatraju da su za njih najbolji te

se na taj način stvaraju određeni obrasci ponašanja koji s vremenom prelaze u naviku. Ova ekonomizacija ili navikavanje u djelovanju jest nužnost jer bi se u suprotnom pojedinci trajno nalazili u promišljanjima o izboru optimalnog rješenja pa i u najbanalnijim situacijama svakodnevnog života, to jest bili bi prisiljeni da svaku situaciju u životu nanovo definiraju korak po korak. Prema Bergeru i Luckmannu /14/, to navikavanje u djelovanju donosi važnu psihološku dobit – sužavanje izbora te oslobađanja od tereta stalnog donošenja odluka. Štoviše, sužavanje izbora u ljudskom djelovanju ujedno postaje i glavna pokretačka snaga društvenog napretka i promjena jer omogućava ljudima da svoja promišljanja usmjere prema inovacijama, a ne prema stalnom promišljanju novih/starih rješenja za iste situacije /25/.

Procesi navikavanja prethode svakoj *institucionalizaciji*, za koju Berger i Luckmann tvrde da se zbiva kad god postoji uzajamno tipiziranje naviknutih postupaka koje provode tipovi djelatnika – to jest, bilo kakva tipizacija za Bergera i Luckmanna jest institucija /26/. Berger i Luckmann posebice naglašavaju recipročni karakter takvih tipizacija, te mišljenje da u institucijama nisu tipični samo postupci nego i djelatnici. Tipizacije koje oblikuju institucije uvijek su zajedničke većem broju ljudi i zbog toga su one za pojedinca izvanjske i prisilne te na taj način kontroliraju ljudsko ponašanje, propisujući unaprijed definirane obrasce ponašanja. Zbog te povratne sprege Berger i Luckmann definiraju institucije i kao vrste recipročnih procesa tipizacija /27/. Dakle tipizacije koje konstituiraju institucije raspoložive su svim članovima neke društvene skupine, a sama institucija tipizira kako individualne aktere, tako i individualne akcije /27/. Očito je da Berger i Luckmann definiraju institucije preko svojevrsnog mikroskopskog koncepta koji je dosta različit od većine sociologijskih konceptata institucija /28/. Ipak, njihov je pogled na institucije kao na dijalektički tipizirane obrasce djelovanja vrlo prikladan za sagledavanje i opisivanje nekih fenomena društvenog života – u našem radu. Ako medije, medijske djelatnike i njihovo djelovanje sagledamo kao tipizirane obrasce medijskih institucija, a sve aktere koji se prezentiraju putem medija (aktere prisutne u medijskoj areni) također prihvatimo kao predstavnike tipiziranih

institucija (zdravstvenih, udruga civilnog društva, znanstvenih, političkih itd.) koji djeluju preko tipizirajućih obrazaca, dobivamo vrlo dobru podlogu za empirijsko istraživanje funkcioniranja masovnih medija u suvremenom društvu, ali i njihove uloge u socijalnoj konstrukciji tog istog društva. Ovaj spomen analize djelovanja različitih aktera putem okvira medijskih arena dovodi nas do drugog važnog elementa Bergerova i Luckmannova sagledavanja društva kao objektivne zbilje – do *društvenih uloga*. Za njihovu teoriju, društvene su uloge od iznimnog značaja. Razlog je tomu taj što one, po njima, predstavljaju posrednika ili vezu između širih i užih svjetova /29/. Zbog toga Berger i Luckmann nedvosmisleno kažu: „U individualnom iskustvu institucije su otjelovljene putem uloga. Uloge su, jezično opredmećene, bitan sastojak objektivno raspoloživog svijeta svakog društva. Igranjem uloga pojedinac participira u društvenom svijetu. Pounutrivanjem uloga isti taj svijet za njega postaje subjektivno realan“ /30/. Stoga je analiza uloga posebno važna jer njihovi obrasci djelovanja posreduju između makroskopskih univerzuma značenja, objektiviranih u društvu, i puteva kojima ti univerzumi bivaju pojedincima subjektivno zbiljni /31/. Berger i Luckmann posebno naglašavaju da sve univerzume značenja mora „nositi“ poseban kolektiv, to jest grupa koja stalno proizvodi dotična značenja i unutar koje ta značenja imaju objektivnu zbiljnost /32/.

Što je potrebno da bi ljudi uopće prihvaćali značenja koja dobivaju od institucija ili pojedinaca koji imaju tu ulogu da predstavljaju institucije? Potrebno je znanje koje se inače koristi da bi se objasnilo, opravdalo i podržalo postojanje struktura ili, drugim riječima – potrebna je *legitimacija* institucionalnog sustava. Berger i Luckmann legitimaciju opisuju kao proces „drugostupanjskog“ objektiviranja značenja /33/. Legitimacija proizvodi nova značenja koja služe za integriranje značenja što ih se već pridaje institucionalnim procesima. Primjerice, da bi ekspertne institucije uopće mogle davati naputke o nekom ponašanju, one prije svega moraju biti spoznate kao institucije koje mogu i imaju pravo na davanje takvih naputaka. To znači da legitimacija objašnjava institucionalni poredak time što njegovim objektiviranim značenjima pripisuje kognitivnu valjanost /34/. Sam proces legitimacije Berger i Luckmann /35/ rastavili su na

četiri razine. Prvu razinu ili začetak legitimacije prepoznamo čim se sistem jezičnih opredmećenja ljudskog iskustva prenese. Druga razina legitimacije sadrži teorijske sudove u rudimentarnoj formi. Na ovoj se razini mogu naći razne sheme objašnjenja koje povezuju skupove objektivnih značenja. Oni u ovu razinu uvrstavaju razne poslovice, mudre izreke, pučke priče koje se prenose s generacije na generaciju. Treća razina legitimacije sadrži eksplicitne teorije kojima se neki institucionalni sektor legitimira u odrednicama diferenciranog korpusa znanja. Četvrtu razinu legitimacije konstituiraju simbolički univerzumi. Oni su korpusi teorijske tradicije koji integriraju različite provincije značenja i obuhvaćaju institucionalni poredak u simboličkom totalitetu. Kako ističu Berger i Luckmann /14/, već je na prijašnjoj razini moguće pronaći visoki stupanj integracija posebnih provincija značenja, ali na ovoj su razini svi sektori institucionalnog poretka integrirani u sveobuhvatni referentni okvir. Zato će primjerice institucija pravosuđa u nekom pravosudnom slučaju kao mjerodavan iskaz o uzroku nečiji smrti uzeti mišljenje doktora medicine, a ne nekoga vrača.

Važno je naglasiti da postoji i mogućnost stvaranja alternativnih simboličkih univerzuma kojih definicije mogu pokazati da su ugrožena značenja izvornog univerzuma. Stoga svako društvo mora razviti konceptualizacije što održavaju univerzume koje Berger i Luckmann /36/ nazivaju *pojmovnim mašinerijama*. One posebno dolaze do izražaja kada se jedno društvo konfrontira s drugim (vrlo različitim) društvom. U današnjem svijetu masovnih komunikacija i globalizacije simbolički univerzumi svjetskih društava izrazito su ugroženi i može se reći da dolazi do svojevrzne hiperinflacije alternativnih univerzuma čije se pojmovne mašinerije sukobljavaju oko nametanja vlastitih definicija i značenja raznoraznih društvenih pojava. Samorazumljivo je, a to ističu i Berger i Luckmann /37/, da nametanje jednog značenja prije ovisi o moći skupina i pojedinaca koji zastupaju gledišta jednog simboličkog univerzuma, nego o teorijskoj dovrtljivosti i zbiljskoj valjanosti definicija koje izriču legitimatori. Dakle preko raznih arena odvijaju se stalne borbe oko nametanja značenja, a koja će na kraju prevladati, ovisi o raznoraznim društvenim i subjektivnim faktorima. No svejedno, koje god

značenje prevladalo, sigurno je da će započeti treća faza u konstrukciji društvene zbilje, to jest da će ta i takva značenja pojedinci pounutriti.

Glavni je prigovor Bergerovoj i Luckmannovoj raspravi o socijalnoj konstrukciji zbilje da oni u cijelom svom radu zapravo stavljaju naglasak samo na subjektivni doživljaj zbilje /29/. Nakon što smo u predstavili glavne pretpostavke njihova shvaćanja zbilje svakodnevnog života te društva kao objektivne zbilje, nemoguće je ne složiti se s tom kritikom. Očito je da autorski dvojac prilikom svoje definicije društva kao objektivne zbilje u potpunosti naglasak stavlja na subjektivno doživljavanje tog objektiviteta.

ZAKLJUČAK

Kroz rad pokazujemo kako društveni akteri u javnim arenama poput medija, politike, znanosti i civilnog društva oblikuju percepciju društvenih problema. Naglašavamo ulogu medijske arene kao ključnog posrednika u definiranju i prikazivanju društvenih problema javnosti. Nadalje, ističemo da je socijalna konstrukcija zbilje dinamičan proces, u kojem različiti akteri i arene međusobno interagiraju, utječući time na društvene prioritete i svijest. Takva borba za nametanja značenja postaje sve kompleksnija s povećanom kompleksnošću modernog društva koje strukturno proizvodi rizike /38/, /39/. Kroz analizu modela javnih arena, nastojimo pružiti uvid u složenost procesa socijalne konstrukcije u suvremenom društvu. Rad pruža teorijski prikaz dva fenomena koje nastojimo integrirati. U budućim radovima ističe se potreba za empirijskim istraživanjem koje bi jasnije prezentiralo kako se kroz interakciju u medijskoj areni konstruira društvena stvarnost koju zatim usvajaju društvene skupine i pojedinci.

Bilješke

- /1/ Kufrin, K. (2000), „Sociologijska istraživanja odnosa javnosti prema genskoj tehnologiji : od deskripcije ka dekonstrukciji?“, *Socijalna ekologija*, 9(3): 205-218 str.435
- /2/ Habermas, J. (1992) “Further Reflections on the Public Sphere”, in C. Calhoun (ed.) *Habermas and the Public Sphere*, Cambridge: MIT Press, str. 421–461
- /3/ Hilgartner S. i Bosk C. (1988), „The Rise and Fall of Social Problems: A Public Arenas Model“, *American Journal of Sociology*, (94)1: 53-78

- /4/ Kufrin, K. (2000), „Sociologijska istraživanja odnosa javnosti prema genskoj tehnologiji : od deskripcije ka dekonstrukciji?“, *Socijalna ekologija*, 9(3): 205-218
- /5/ Lay, V. Kufrin, K., Puđak, J. (2007), *Kap preko ruba čaše: klimatske promjene –svijet i Hrvatska*, Zagreb: Hrvatski centar „Znanje za okoliš“
- /6/ op.cit. /3/ str.56-69
- /7/ op.cit. /3/ str. 434
- /8/ op.cit. /3/ str. 436
- /9/ Kunczik M. i Zipfel A. (2006), *Uvod u znanost o medijima i komunikologiju*, Zagreb: Zaklada Friedrich Ebert, str.134
- /10/ Hansen, A. (1991), „The media and the social construction of environment“, *Media, Culture & Society*, 13: 443-458
- /11/ Neidhardt, F. and Rucht, D. (1991), „The analysis of social movements“, u: D. Rucht (ed.) *Research and Social movements*, Frankfurt: Campus and Westview
- /12/ Luhmann, N. (1981), *Teorija sistema.Sorhovitost i racionalnost*, Zagreb: Globus
- /13/ Parsons, T. (1988), *Društva. Evolucijski i poredbeni pristup*, Zagreb: August Cesarec
- /14/ Berger, P. i Luckmann, T. (1992), *Socijalna konstrukcija zbilje: rasprava o sociologiji znanja*, Zagreb: Naprijed
- /15/ Ritzer, G. (1997), *Suvremena sociologijska teorija*, Zagreb: Nakladni zavod Globus str.238
- /16/ op.cit /14/ str.82
- /17/ op.cit /14/ str.155
- /18/ op.cit /15/ str.239
- /19/ op.cit /14/ str.38
- /20/ op.cit /14/ str. 39
- /21/ op.cit /14/ str.39-46
- /22/ op.cit /14/ str.47-52
- /23/ op.cit /14/ str.54
- /24/ op.cit /14/ str.53-64
- /25/ op.cit /14/ str.74-75
- /26/ op.cit /14/ str.75
- /27/ op.cit /14/ str.76
- /28/ op.cit /15/ strstr.240
- /29/ op.cit /15/ str.241
- /30/ op.cit /14/ str.95
- /31/ op.cit /14/ str.100
- /32/ op.cit /14/ str.107
- /33/ op.cit /14/ str.115
- /34/ op.cit /14/ str.116
- /35/ op.cit /14/ str.116-120
- /36/ op.cit /14/ str.130
- /37/ op.cit /14/ str.132
- /38/ Beck, U. (2001), *Rizično društvo. U susret novoj modernini*, Beograd: Filip Višnjić
- /39/ Giddens, A. (1991), *Modernity and Self – Identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Cambridge: Polity Press

PUBLIC ARENAS MODEL AND THE SOCIAL CONSTRUCTION OF REALITY

Ivan Balabanić

Faculty of Croatian Studies, University of Zagreb, Zagreb, Croatia

Abstract

In this paper, we analyze how social actors in various public arenas, such as media, politics, science, and civil society, shape the perception of social problems and how these problems become social reality. The paper emphasizes the role of the media arena as a key intermediary in defining and presenting social problems. It relies on the phenomenological approach of Peter L. Berger and Thomas Luckmann and attempts to connect the dynamic process of social construction of reality with the public arenas model and the activities of individual actors within these arenas. The paper also points to the need for empirical research to better understand the interaction in the media arena and its impact on the construction of social reality.

Keywords

public arenas model, media, social construction of reality, Peter L. Berger, Thomas Luckmann